

ArchiVaria IV

In de vroege morgen van 23 november 1720 overleed de laatste telg uit de Astense tak van de familie Van Doerne. Het was echter niet de 38-jarige Anna Wilhelmina van Doerne die die dag in haar kraambed overleed, maar de naamloze baby, gered uit haar schoot, die haar een korte tijd (een paar seconden?) zou hebben overleefd. Aldus de uitspraak van het Keizerlijke Hof te Wetzlar die daarmee bepaalde dat Anna Wilhelmina niet kinderloos was overleden en dat Asten dus toekwam aan de vader Baron Horion van Colonster, en via hem, aan haar neef, Baron de Bertholf van Ruyff de Belven. Was zij wel kinderloos gestorven dan was het nog tijdens de zwangerschap gepasseerde testament van kracht geworden en was Asten toegefallen aan haar zwager Baron van Meerwijck van Kessel.

Met de dood van de laatste Van Doerne komt er een einde aan wat menig rondleider de “Gouden Eeuw” van kasteel Asten noemt. In deze bloeitijd wordt het kasteel door enthousiaste edellieden als Bernard van Merode en Everard van Doerne omgetoverd van een relatief simpel agrarisch uitbatingcentrum tot een fraaie edelmanwoning in renaissance stijl. Kenmerkend voor deze periode is de daadwerkelijke bewoning van het kasteel door deze heren en hun families. Het verval treedt dan ook in wanneer de heerlijkheid in het bezit komt van absente heren uit het verre Holland. Van die arrogante lui van boven de rivieren valt natuurlijk niets goeds te verwachten. Of zoals ik een half jaar geleden in een boeiende email van ene Gerard Loomans uit Ommel mocht lezen: “de heren regenten uit Amsterdam gebruikten het kasteel van Asten alleen als ingang om direct gelden te werven om hun schepen te financieren voor de diverse compagnieën”. Let wel, de Loomansen zijn geen onverdachte bron in deze daar zij als molenaars en bakkers al sinds de Franse Revolutie de kasteelheren, al dan niet terecht, hebben gedwarsboomd. Laten we nu eens kijken of dit beeld van verval wel klopt. Wie waren eigenlijk die absente Amsterdamse heren uit de achttiende eeuw?

In zijn “Gouden Eeuw” veranderde het kasteel van Asten van uitbatingscentrum (hier omstreeks 1430) in een renaissance slot (hier omstreeks 1700) (© Leo Wevers).

Welnu, de eerste en enige Amsterdammer die Asten in bezit krijgt is Pieter Valckenier. Hij koopt de heerlijkheid in 1734 van de failliete Bertholf Ruyff maar sterft al weer vier jaar later. Zijn weduwe Bregje van Ghesel blijft tot haar dood in 1754 in het bezit van Asten. Wie waren deze lieden die zelden of nooit in Asten verbleven? Pieter kwam voort uit een voornaam Amsterdams regentengeslacht. Zijn grootvader Gilles kon als burgemeester van Amsterdam zelfs voor korte tijd het politieke spel in de hele Republiek domineren.

Pieters vader, Pieter Ranst, was weliswaar wat minder prominent maar trad in ieder geval wel als Bewindhebber van de VOC in de voetsporen van zijn vader. Pieter zelf was niet betrokken bij de Oost-Indische maar bij de West-Indische Compagnie. Zo was hij van 1723 tot 1727 Generaal-Directeur over de Noord- en Zuidkust van Afrika en zal hij vanuit Elmina aan de Goudkust (nu Ghana) een belangrijke rol hebben gespeeld in de Afrikaanse slavenhandel met Amerika. Zijn broer Adriaan schopte het nog verder en werd Gouverneur-Generaal in Indië. Onder zijn leiding werd Batavia in 1740 in de zogenaamde Chinezenmoord “geruimd” van meer dan 10.000 Chinezen.

Het zeventiende-eeuwse slavenkasteel St George in Elmina (Ghana) van de West-Indische Compagnie, standplaats van Pieter Valckenier.

Hoe kwam onze rijke regent Pieter in hemelsnaam op het idee om kasteel Asten te kopen? Veel collega regenten kochten dan wel mooie buitens langs de Vecht of in het Gooi – Pieter zelf was al in

het bezit van het mooie landgoed Hogergeest bij Velsen – maar wat moest je nu in het achterlijke Asten op zulk een grote afstand van de cosmopolis Amsterdam? De lange reis was bovendien gevaarlijk omdat zich overal dieven verborgen op de heide en in de bossen tussen Den Bosch en Maastricht.

Nu wordt het gissen. Door een toeval ontdekte ik in de marge van een geheel ander onderzoek naar Amsterdamse regentenfamilies dat Pieter Valckenier een volle neef was van de Heer van Deurne (1728-59), Balthasar Coymans. Balthasars moeder was Clara Valckenier, dochter van Gilles en zo tante van onze Pieter. Coymans is de naam van een ander beroemd Amsterdams regentengeslacht zoals recentelijk nog uitvoerig beschreven in de studie van Luuc (jawel:) Kooijmans. Het is waarschijnlijk dat Balthasar Coymans zijn neef en stadgenoot Pieter heeft geweest op de Astense heerlijkheid toen die in 1734 te koop stond. Zo ontstond er in de Peel, op grote afstand van de regentesteden, een uniek cluster van excentrieke buitenverblijven, ideaal als jachtverblijf, als beleggingsobject en wellicht als tussenstop naar het zuiden, bijvoorbeeld naar het kuuroord Aken met zijn heilzame baden waarvan de familie Coymans al eerder profijt had mogen trekken.

Wat betekende het Amsterdamse bewind nu voor Asten? Hebben de sans-culottes à la Loomans gelijk en werden de Astenaren inderdaad als kolonisten uitgezogen ten gunste van de schepen van de Hollandse Compagnieën? Dit is zeer twijfelachtig. Op de eerste plaats kun je je afvragen of er überhaupt veel te verdienen was in Asten. Wiro van Heugten schat de netto winst van de heerlijkheid in deze periode op gemiddeld 2.400 gulden per jaar. Is dat veel vergeleken bij het totale nagelaten vermogen van Bregje van Ghesel van 169.940 gulden of bij de bouwkosten van een VOC schip van c. 200.000 gulden? Dus bijna een eeuw flink sparen in Asten levert welgeteld één schip in Amsterdam op. Op de tweede plaats, moeten we constateren dat Pieter Valckenier in ieder geval ook heeft geïnvesteerd in Asten! Toen Pieter in 1735 met de heerlijkheid werd beleend verkeerde het kasteel in een deplorabele staat van onderhoud. Al meteen na de belening kreeg het kasteel, onder leiding van de daadkrachtige rentmeester Antoni la Forme – hij was ook de rentmeester voor Coymans in Deurne – een grote beurt. Dit was een belangrijke impuls voor het lokale “bedrijfsleven” zoals voor de timmerman Hendrik Deenen. Over de details van dit groot onderhoud kunnen we lezen in de bijdrage van Leo Wevers in De Geschiedenis van de heerlijkheid Asten.

Hoe dan ook, de ingrijpende bouwkundige aanpassingen van Valckenier moeten hem veel geld hebben gekost, een bedrag dat waarschijnlijk de bescheiden inkomsten uit de heerlijkheid te boven ging. Het zal vooral Amsterdams kapitaal zijn geweest dat in Asten werd gepompt, kapitaal voor een groot deel verdiend in de specerijen- en slavenhandel van de Compagnieën. Kortom, het staat alles behalve vast dat Asten heeft geleden onder de Amsterdamse connectie; in tegendeel, in 1735 heeft het er juist flink zijn voordeel mee gedaan. Ja, dankzij Pieter Valckenier werd onze Aa, al was het maar voor heel even, een heuse Brabantse Vecht!

JOS GOMMANS 2005

Gillis Valckenier (1623-1680), de grootvader van Pieter, was tussen 1672 en 1680 een van de machtigste mannen van Europa.